

PhD-értekezés tézisei
Földtudományok Doktori Iskola

**Olajpiaci geoökonómiai eszközök a
gazdasági hadviselésben**

Glofák Péter
Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar

Témavezetők:

Dr. Reményi Péter, Pécsi Tudományegyetem, TTK

Dr. Sebestyén Géza, Budapesti Corvinus Egyetem, Pénzügy Intézet

PÉCS, 2023

A doktori iskola neve, címe: Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Földtudományok Doktori Iskola
7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

A doktori iskola vezetője: Dr. Geresdi István DSc.
egyetemi tanár
PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet
Földtani és Meteorológiai Tanszék

A doktori program neve: Geopolitika, geoökonómia és politikai
földrajz közép-európai perspektívából

A doktori témacsoport vezetője: Dr. Pap Norbert DSc.
egyetemi tanár
PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet
Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális
Tanulmányok Tanszéke

Témavezetők: Dr. Reményi Péter PhD.
egyetemi docens
PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet
Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális
Tanulmányok Tanszéke

Dr. Sebestyén Géza PhD.
egyetemi docens
Budapesti Corvinus Egyetem
Pénzügy Intézet

1. Bevezetés

Mióta a világ nagyhatalmai mérhetetlen pusztításra képes nukleáris fegyverarzenál felett rendelkeznek, a közvetlen fegyveres konfliktus valószínűsége minimálisra csökkent közöttük. A közvetlen katonai konfrontáció katasztrofális következményeit a nagyhatalmak kiemelten szem előtt tartják és minden lehetséges eszközzel megpróbálják elkerülni.¹

Mivel a közvetlen katonai összecsapás lehetősége lényegileg kiszorult a nagyhatalmak egymás közötti küzdelmeinek eszköztárából, ezért más eszközöket kellett találni geopolitikai érdekeik érvényesítésére a nemzetközi geopolitikai térben. Így az elmúlt évtizedekben egyre nagyobb hangsúlyt kaptak a geopolitikai küzdelmek olyan alternatív eszközei, mint például az informatikai hadviselés, a hibrid hadviselés, a hírszerzési és diplomáciai küzdelmek, a proxy hadviselés, lélektani hadviselés, geofizikai hadviselés, belpolitikai destabilizáció, a választások befolyásolása – és szintén a nem katonai eszközök közé tartozik a gazdasági hadviselés is.

Ezen alternatív geopolitikai eszközök kutatása ma már tekintélyes szakirodalmi háttérrel rendelkezik, különösen igaz ez a gazdasági hadviselésre, mely jelen PhD-értekezésnek is választott témája.

A gazdasági hadviselés gyakorlatilag egyidős az emberiség történelmével. Történeti leírásokból tudjuk, hogy már az ókorban is alkalmaztak gazdasági hadviselési eszközöket az egymással szemben álló hatalmak. A Kr. e. VII-VIII. században élt kínai politikus és stratég Guan Zhong (Kr. e.: 723 – 645) írásaiban bemutatta a sikeres „gazdaság-statisztikai” hadviselés módszereit (Horváth, 2021)², illetve Thuküdidész (2006) műveiben több példát is hoz az Athén és Spárta között kirobbant peloponnészoszi háborúban alkalmazott gazdasági hadviselés eszközeire vonatkozóan. Kr. e. 405-ben, a három évtizeden át tartó háború záró szakaszában a spártai hadvezetés új stratégiát jelölt ki, és a végső győzelem reményében megpróbálta elvágni Athén gabonaellátási kereskedelmi útvonalát északon a Dardanellák térségében, ezért oda csoportosította a spártai hadihajók zömét és az aigoszpotamoi csatában megsemmisítette a gabonakereskedelmi útvonal védelmére érkező athéni hajóhadat és átvette a tengeri ellenőrzést a Dardanellák felett. Megfelelő gabonaellátmány nélkül Athén egy éven belül elveszítette a peloponnészoszi háborút.

Látjuk tehát, hogy a gazdasági hadviselés az ókor óta elkíséri az emberiség történetét. Jellemzően azonban nem ez volt az elsődleges meghatározó geopolitikai eszköz a stratégiák kezében. A gazdasági hadviselés tudatos nagyhatalmi stratégiája mintegy száz évvel ezelőtt jelent meg Woodrow Wilson amerikai elnök elméletében (Padover, 2010). Wilson elképzelése szerint az elkövetkezőkben az Egyesült Államok geopolitikai céljait fegyverek bevetése nélkül, elsősorban gazdasági eszközökkel éri majd el. Wilson 1919-ben Nobel-békedíjat kapott, hivatalosan a Népszövetség megalapítása körüli erőfeszítéseierért, de a díj nyilván reflexió volt egész életművére. Bár Wilson idealista elméletét a későbbiekben sokan vitatták – és a második világháború is rácsáfolt – a 20. század egészében érezhető volt a geopolitikai küzdelmekben a gazdasági hadviselés szemléletének erősödése. Míg az I. világháború kitörésekor az Egyesült Államok még nem társított tudatos gazdasági eszközöket a katonai hadműveletek mellé, addig a II. világháborúban – már Pearl Harbor előtt – külön erre a célra létrehozott Gazdasági Védelmi

¹ 2017 áprilisában például a Pentagon előzetesen tájékoztatta Oroszországot, amikor rakétatámadást intézett a szíriai Sajrat katonai támaszpont ellen a USS Porter és a USS Ross rombolókról, mert a szír katonai támaszpontot az orosz fegyveres erők is használták. Továbbá az orosz-ukrán háború kapcsán is rendszeresen hangsúlyozzák nyugati és orosz politikusok egyaránt, hogy a NATO és Oroszország közötti közvetlen katonai konfrontációt mindenképpen el kell kerülni.

² A tézisfűzetben hivatkozott források az értekezés irodalomjegyzékében szerepelnek.

Bizottság (Economic Defense Board) irányította a tengelyhatalmak gyengítésére, illetve a szövetségesek erősítésére irányuló amerikai gazdasági „hadműveleteket” világszerte.

A gazdasági szemléletű geopolitikai gondolkodás a hidegháború időszakában tovább erősödött, mert a Szovjetunió rendelkezésére álló óriási nukleáris fegyverarzenál eleve lehetetlenné tette, hogy az Egyesült Államok katonai eszközökkel tartóztassa fel a kommunizmus világszintű terjedését, így más, alternatív eszközöket kellett találnia geopolitikai érdekei érvényesítésére. Ezen alternatív eszközök között kiemelt szerepet kapott a gazdasági hadviselés eszköztára. A modernkori gazdasági hadviselés szofisztikált eszközrendszerét tehát ebben az időszakban az Egyesült Államok kezdte kidolgozni – és kipróbálni – a Szovjetunióval folytatott geopolitikai küzdelmei során. Ilyen eszközök voltak például a Marshall-terv, a COCOM-rendszer, a fegyverkezési verseny, a gabonaembargó, a szovjet-blokk országainak adósságspirálja vagy az olajárak befolyásolása (CIA, 1951; CIA, 1977a; CIA, 1977b; CIA, 1982; CIA, 1983).

Mivel a nagyhatalmak a hidegháborút követő időszakban is jelentős nukleáris fegyverarzenál felett rendelkeznek, így a közvetlen katonai konfrontáció továbbra sem reális lehetőség közöttük, ezért a jelenkorban is kiemelt jelentőségük van a gazdasági hadviselés eszközeinek a geopolitikai térben, ebből kifolyólag igen fontos feladat ezen terület tudományos kutatása, hiszen napjaink és a jövő geopolitikai küzdelmei egyre inkább gazdasági „csatatereken” dőlnek el. A gazdasági hadviselés kutatása során azonban nehézséget jelent, hogy a kidolgozott és végrehajtott gazdasági „hadműveletek” egy jelentős része – részben vagy egészben – titkos, ugyanis nyilvánosságra hozataluk veszélyeztetné a későbbiekben tervezett hasonló geoökonómiai lépések sikerét.

Jelen értekezés a gazdasági hadviselés témakörén belül két speciális szegmenst vizsgál: egyrészt lehet-e geoökonómiai eszközökkel csökkenteni a geopolitikai ellenfelek katonai potenciálját, másrészt pedig lehet-e – és ha igen, milyen körülmények között – alkalmas geoökonómiai eszköz a kőolaj világpiaci árának befolyásolása Oroszország katonai és geopolitikai aktivitásának visszafogására.

2. Célkitűzések

Jelen fejezet az értekezés hipotéziseinek bemutatásán keresztül ismerteti a kutatás célkitűzéseit. A gazdasági hadviselés és az olajpiac kapcsolatának vizsgálata során az értekezés az alábbi főbb hipotéziseket vizsgálja.

1. A gazdasági hadviselés keretében a makrogazdasági jövedelem csökkentésén keresztül már rövid távon is mérsékelni lehet az egyes országok katonai költségvetését.
2. A hidegháború időszakában az Egyesült Államok tudatos gazdasági hadviselést folytatott a Szovjetunióval szemben, hogy a katonai konfrontáció elkerülését szem előtt tartva mérsékelni tudja annak geopolitikai terjeszkedését.
3. Az olajár mélyrepülése az 1980-as évek közepén elsősorban az Egyesült Államok olajpiaci magatartásának tulajdonítható.
4. Az olajár mélyrepülése 2014-2016 között az Egyesült Államok olajpiaci magatartásának tulajdonítható és hozzájárult ahhoz, hogy Oroszország geopolitikai aktivitása mérséklődjön.
5. Oroszország esetén a GDP csökkenése már rövid távon is a katonai költségvetés csökkenését eredményezi.
6. Európának nincs elegendő olajpiaci súlya ahhoz, hogy az olaj világpiaci árának mesterséges befolyásolásával (csökkentésével) védje magát az orosz geopolitikai aktivitással szemben.

3. Kutatási módszerek

A kutatás során négy jelentős forráscsoportot használtam fel, melyek között voltak primer és szekunder források egyaránt:

1. A kutatás primer forrásai voltak a hidegháborúhoz kapcsolódó amerikai kormányzati (elsősorban CIA) archív dokumentumok. Ezek jelentős részét a Szovjetunió felbomlását követő 20 év elmúltával, 2010. után oldották fel – legalábbis részlegesen – a titkosítás alól, így az elmúlt bő évtizedben már széleskörűen kutathatókká váltak. További primer források voltak a gazdasági hadviselés kapcsán született ENSZ határozatok, illetve maga az ENSZ Alapokmánya, a gazdasági hadviselés jogi kereteit meghatározó nemzetközi szerződések (pl.: hágai és genfi szerződések), valamint az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa és Kormánya számára készült dokumentumok a gazdasági hadviseléssel kapcsolatban.
2. Szekunder források voltak egyes számszaki adatbázisok a világ országainak katonai, olajpiaci és gazdasági folyamatainak jellemzésére. Az egyes országok katonai potenciáljának bemutatására elsősorban a Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI, 2022) évente frissülő „SIPRI Military Expenditure Database - MILEX” adatbázisát, illetve a „Global FirePower” katonai erőssorrendet bemutató adatbázisát használtam (Global FirePower, 2022). Olajpiaci folyamatokat a British Petrol (2022) évente frissülő „Statistical Review of World Energy” adatai alapján elemeztem. A kutatásba bevont országok GDP adatainak tekintetében az ENSZ (2022) adatbázisa volt az adatforrás. Ezen adatbázisok szekunder forrásnak minősülnek.
3. További szekunder források voltak a gazdasági hadviseléssel, az olajpiac és a hidegháborús időszak történetével foglalkozó szakkönyvek, mint például Daniel Yergin „A zsákmány – hajsza olajért, pénzért és hatalomért” című könyve (Yergin, 2018), David Baldwin „Economic Statecraft” című klasszikus műve (Baldwin, 2020), Firth és Noren „Soviet Defense Spending” című könyve (Firth & Noren, 1998) vagy Blackwill és Harris „War by Other Means” című műve (Blackwill & Harris, 2017).
4. Szintén szekunder források voltak a kutatási területet érintő tudományos cikkek, újsághírek, politikai elemzések, melyek az olaj piacának összefüggéseiről, a kapcsolódó geopolitikai folyamatokról – különös tekintettel a hidegháborús időszakra vonatkozóan – és a gazdasági hadviseléssel, valamint annak jogi hátterével foglalkoztak.

A kutatás során kvantitatív és kvalitatív módszereket egyaránt használtam. Kvantitatív módszerek közül a lineáris regressziós modellek alkalmazása volt a legfontosabb. Lineáris regresszió módszerével elemeztem az egyes országok makroszintű jövedelmének (GDP) és katonai kiadásainak (ME) kapcsolatát 41 országra kiterjedően, melynek során GDP adatokat az ENSZ adatbázisából, katonai kiadásokat pedig a SIPRI adatbázisából nyertem. A részletes számítások az értekezés Függelékében található. A regresszióanalízis főbb feltételei Osborne és Waters (2019) alapján: a változók normális eloszlást követnek, a magyarázó és eredményváltozók között lineáris kapcsolat van, a változók mérése nem tartalmaz szisztematikus hibát és a becslési hiba szórása állandó. Szintén kvantitatív módszereket használtam az olajpiaci események és a katonai kiadások időbeli alakulásának nyomon követésére. A vizsgálat során az olajpiaci adatokat a British Petrol adatbázisából nyertem. A hidegháborús gazdasági hadviselés elemzése során – ahol lehetett – számszerű becsléseket is adtam arra vonatkozóan, hogy az egyes geoökonómiai eszközök mekkora terhet jelentettek a Szovjetunió gazdaságára nézve.

Az elemző-leíró kvalitatív elemzések egyrészt a kvantitatív elemzések interpretációján nyugszanak, másrészt a hivatkozott primer és szekunder szakirodalmi források feldolgozásán alapulnak. Tekintettel arra, hogy a gazdasági hadviselés és a geoökonómia angol nyelvű

szakirodalma jelentős részben nyugati szerzőkhöz köthető, ezért elemzéseim során alapvetően a geoökonómia nyugati interpretációjára támaszkodtam, de kisebb számban használtam iráni, arab és orosz szekunder forrásokat is.

4. Az eredmények összefoglalása

A modern geopolitikai térben a gazdasági hadviselés eszközei és a geoökonómia elmélete különös jelentőséget kaptak. Az értekezés a gazdasági hadviselés elméleti hátterének, eszközrendszerének és jogi vonatkozásainak összefoglalása után egyrészt azt vizsgálta, hogy lehetséges-e az ellenséges országok katonai költségvetését csökkenteni geoökonómiai eszközökkel rövid távon, másrészt pedig a kőolajpiaci gazdasági hadviselés témakörét dolgozza fel, hangsúlyosan kitérve a hidegháború időszakának geoökonómiai küzdelmeire. Az értekezés emellett összehasonlít három olyan időszakot – az 1980-as évtized, a 2014-2016 közötti időszak és a 2020. évi eleje – amikor az olaj ára zuhanni kezdett és ennek fontos geopolitikai előzményei, illetve következményei voltak az Egyesült Államok és a Szovjetunió/Oroszország vonatkozásában. Végül pedig megvizsgálja Európa lehetőségeit az olajár befolyásolás terén.

A fenti témakörökhöz kapcsolódó hipotézisvizsgálatok eredményei az alábbiakban kerülnek a bemutatásra.

1. A gazdasági hadviselés keretében a makrogazdasági jövedelem csökkentésén keresztül már rövid távon is mérsékelni lehet az egyes országok katonai költségvetését. – IGAZ.

A 41 országra kiterjedő kutatás során elvégzett regressziós vizsgálatok alapján megállapítható, hogy abban a 35 országban, ahol az alkalmazott regressziós modell kellően magas magyarázó erővel bírt, mindenütt pozitív kapcsolat volt a GDP változása és a katonai kiadások változása között. A regressziós egyenes átlagos meredeksége 0,86, vagyis amikor 1%-kal változik egy ország GDP-je, akkor átlagosan 0,86%-kal szokott változni az adott ország katonai költségvetése, azonos irányba. (A regressziós egyenes meredeksége mind a 35 ország esetén 0,5 fölött volt). A 35 ország közül Szaúd-Arábiában a GDP változása erősebb hatással van a következő évi katonai költségvetésre, mint a tárgyévire, a többi ország esetében viszont a tárgyévi GDP változás a tárgyévi katonai költségvetésre van nagyobb hatással. A kapott eredmények alapján érzékenység szerint 3 csoportba soroltam az országokat.

1. táblázat: „Erősen érzékeny” országok

Ország	Regressziós egyenes meredeksége	R ²	F-próba értéke	Kritikus F érték (5%-os valószínűségi szint mellett)
Venezuela	1,76	0,50	23,90	4,26
Szlovákia	1,16	0,33	12,59	4,24
Szlovénia	1,07	0,68	54,47	4,23
Brazília	1,06	0,79	106,99	4,20
Svájc	1,04	0,59	41,03	4,20
Hollandia	0,99	0,77	93,63	4,20
Japán	0,99	0,93	364,64	4,20
Horvátország	0,97	0,40	17,70	4,23
Portugália	0,97	0,65	51,70	4,20

Ország	Regressziós egyenes meredeksége	R ²	F-próba értéke	Kritikus F érték (5%-os valószínűségi szint mellett)
Olaszország	0,96	0,70	66,10	4,20
Dánia	0,92	0,69	61,05	4,20
Izrael	0,91	0,31	12,78	4,20
Franciaország	0,9	0,81	115,72	4,20
Magyarország	0,87	0,35	14,93	4,20
Németország	0,87	0,59	41,03	4,20
Spanyolország	0,87	0,76	88,04	4,20
Pakisztán	0,86	0,72	71,26	4,20

Forrás: saját szerkesztés

2. táblázat: „Érzékeny” országok

Ország	Regressziós egyenes meredeksége	R ²	F-próba értéke	Kritikus F érték (5%-os valószínűségi szint mellett)
Görögország	0,82	0,61	43,78	4,20
Egyiptom	0,81	0,50	27,95	4,20
Ukrajna	0,81	0,50	24,05	4,26
Oroszország	0,80	0,70	57,34	4,26
Szíria*	0,79	0,17	3,90	4,41
Dél-Korea	0,78	0,86	176,63	4,20
Egyesült Királyság	0,77	0,61	44,44	4,20
India	0,77	0,55	34,47	4,20
Csehország	0,75	0,52	26,80	4,24
Kína	0,75	0,49	27,23	4,20
Mexikó	0,75	0,38	17,33	4,20
Bulgária	0,74	0,28	11,06	4,20
Románia	0,72	0,49	27,21	4,20
Kanada	0,69	0,37	16,29	4,20
Írország	0,68	0,47	24,63	4,20
Norvégia	0,64	0,40	18,35	4,20
Svédország	0,64	0,48	25,68	4,20
Törökország	0,62	0,57	36,39	4,20
Szaúd-Arábia*	0,56	0,23	8,14	4,21

Forrás: saját szerkesztés

3. táblázat: „Érzéketlen” országok³

Ország	Regressziós egyenes meredeksége	R ²	F-próba értéke	Kritikus F érték (5%-os valószínűségi szint mellett)
Kuba*	0,45	0,06	0,68	4,75
Irán*	0,21	0,01	0,20	4,21
Egyesült Arab Emirátusok	0,21	0,03	0,47	4,54
Kuvait	-0,27	0,11	3,57	4,2
Egyesült Államok*	-0,40	0,01	0,4	4,21

Forrás: saját szerkesztés

*-gal jelöltem a fenti táblázatban azokat az országokat, ahol a GDP változása erősebb hatással van a következő évi katonai kiadásokra, mint az azévre.

Kijelenthető tehát, hogy abban a 35 országban, ahol a modell kellően magas magyarázó erővel bír, rövid távon (legfeljebb egy éven belül) érezhetően csökkenni szokott a katonai költségvetés nagysága, ha a GDP csökken. Ez azt jelenti, hogy amennyiben egy geoökonómiai támadással lehet csökkenteni az adott ország makroszintű jövedelmét, akkor várhatóan a katonai költségvetése is csökkenni fog már rövid távon is.

2. A hidegháború időszakában az Egyesült Államok tudatos gazdasági hadviselést folytatott a Szovjetunióval szemben, hogy a katonai konfrontáció elkerülését szem előtt tartva mérsékelni tudja annak geopolitikai terjeszkedését. – IGAZ.

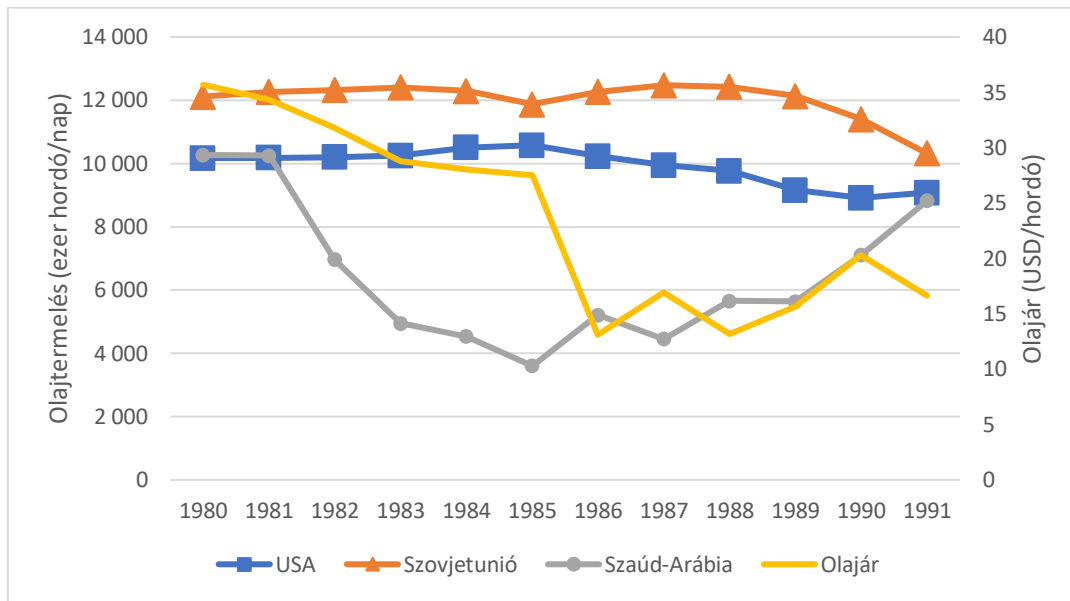
A 2010-es években titkosítás alól feloldott hidegháborús CIA dokumentumok egyértelműen alátámasztják, hogy az Egyesült Államok alapos információgyűjtésen és elemzésen alapuló, tudatos gazdasági hadviselést folytatott a Szovjetunióval szemben, amely gazdasági stratégia kidolgozásának központi szerve a CIA volt. A fentiek alapján megállapítható, hogy az Egyesült Államok a hidegháború időszakában tudatos gazdasági hadviselést folytatott a Szovjetunióval szemben, melynek elemei voltak többek között a Marshall-terv, a COCOM rendszer, a fegyverkezési verseny, az olajár befolyásolása, a szovjet kőolaj- és földgázipari beruházások akadályozása és a szovjet szatellit országok „adósságsapdjája”. Ezek a gazdasági eszközök hozzájárultak a Szovjetunió gazdaságának meggyengítéséhez, és ezen keresztül geopolitikai terjeszkedésének csökkenéséhez.

3. Az olajár mélyrepülése az 1980-as évek közepén elsősorban az Egyesült Államok olajpiaci magatartásának tulajdonítható. – HAMIS.

Az 1980-as évek közepén bekövetkező olajár zuhanás okai nem keresleti, hanem kínálati oldalon találhatók, azon belül is elsősorban Szaúd-Arábia olajpiaci lépései (erőteljes kínálatbővítés) idézték elő.

³ Ebben a csoportban az F-statisztika értékek átlaga 2,3 és egyik ország esetén sem éri el az 5%-os valószínűségi szinthez tartozó F küszöbértéket, így ebben az országcsoportban a regressziós modellek nem bírnak elegendő magyarázó erővel.

1. ábra: A három legnagyobb olajtermelő ország kőolaj termelése és az olajár alakulása (1980-1991)

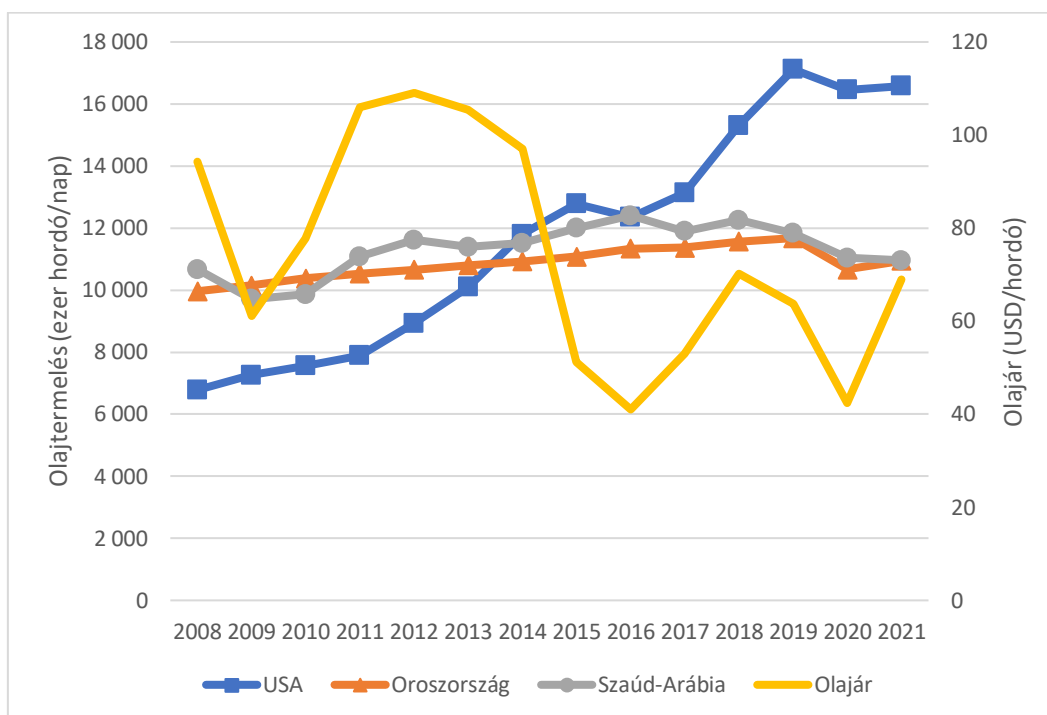
Ábra: saját szerkesztés, adatok forrása: British Petrol (2022).

Szaúd-Arábia 1985-től 1991-ig (a Szovjetunió felbomlásáig) 2,5-szeresére növelte olajkitermelését, ezzel jelentős áresést idézett elő a kőolaj világpiacán. Szaúd-Arábia mellett – kisebb mértékben ugyan, de – Kuvait és az Egyesült Arab Emírségek is jelentős kínálatbővítést hajtottak végre ebben az időszakban, így ezek az országok is érezhetően hozzájárultak az olaj világpiaci árának eséshez. Az Egyesült Államok olajtermelése az 1980-as évek második felében kismértékben csökkent, fogyasztása pedig kismértékben nőtt, így az amerikai olajpiaci lépések olajáresést nem indukáltak.

4. Az olajár mélyrepülése 2014-2016 között az Egyesült Államok olajpiaci magatartásának tulajdonítható és hozzájárult ahhoz, hogy Oroszország geopolitikai aktivitása mérséklődjön. – RÉSZBEN IGAZ

2014-2016 között az olajár mélyrepülése megint csak kínálati oldalról magyarázható, keresleti oldalon nem voltak olyan mozgások, amelyek érdemi olajárcsökkenést eredményeztek volna. Kínálati oldalon pedig az Egyesült Államok kitermelésének növekedése volt a legjelentősebb áresést indukáló tényező, viszont ebben az időszakban Oroszország geopolitikai aktivitása nem mérséklődött érdemben.

2. ábra: A három legnagyobb olajtermelő ország olajkitermelése és az olajár alakulása (2008-2021)

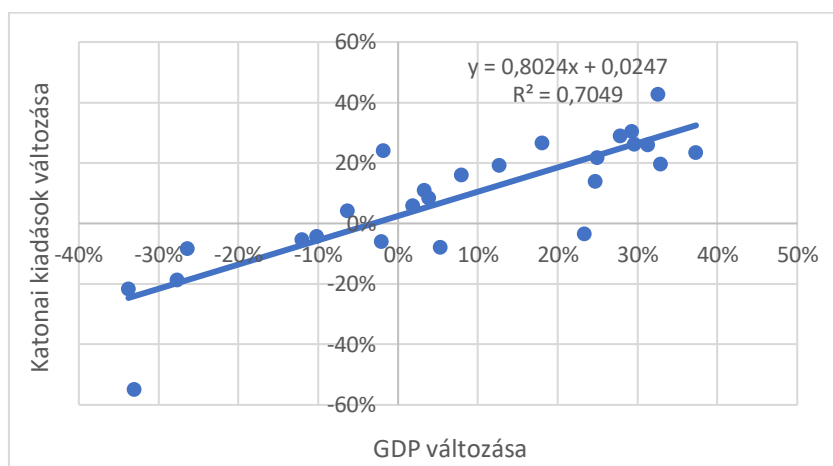
Ábra saját szerkesztés, adatok forrása: British Petrol (2022).

2010. és 2014. között az Egyesült Államok kőolajtermelése 56%-kal nőtt, és ekkorra az amerikaiak a világ legnagyobb olajkitermelőjévé váltak (megelőzve Szaúd-Arábiát). Ez a folyamatos növekedés 2014-ig nem okozott áresést az olaj világpiacon, mert a világgazdasági konjunktúra miatt dinamikusan nőtt a kőolajfogyasztás világszerte, és optimisták voltak a gazdasági szereplők a jövőbeli gazdasági növekedés tekintetében is. 2014. után azonban az olajpiac szereplői úgy látták, hogy az amerikai kitermelés további dinamikus növekedésének rövid távon nem látszanak a korlátai és ezt a dinamikusan növekvő kőolajmennyiséget a világpiacon 100 USD/hordó körüli áron a közeljövőben nem tudja már felvenni. A pesszimistábbá vált világgazdasági környezetben 2015-re érett be az amerikai olajkínálat növekedésének hatása az olajpiacon: zuhanni kezdett az olajár. A csökkenő olajár természetesen kedvező volt az Egyesült Államok számára az Oroszországgal kapcsolatos geopolitikai céljait illetően, bár az nem állítható, hogy a kitermelés fokozásának fő oka Oroszország geopolitikai aktivitásának visszafogása lett volna.

5. Oroszország esetén a GDP csökkenése már rövid távon is a katonai költségvetés csökkenését eredményezi. – IGAZ.

Oroszország katonai kiadásainak statisztikai elemzése külön hangsúlyt kapott az értekezésben. 1995-2020 időszak adatai alapján megállapítható, hogy amikor az orosz GDP 1%-kal változik, akkor az orosz katonai kiadások átlagosan 0,8%-kal szoktak változni azonos irányba. A regressziós modell esetében az $R^2 = 0,7$, amely érték erős kapcsolatra utal más hasonló témában készült kutatásokhoz képest.

3. ábra: Az orosz GDP változása és az orosz katonai kiadások változása közötti kapcsolat (1995-2020)

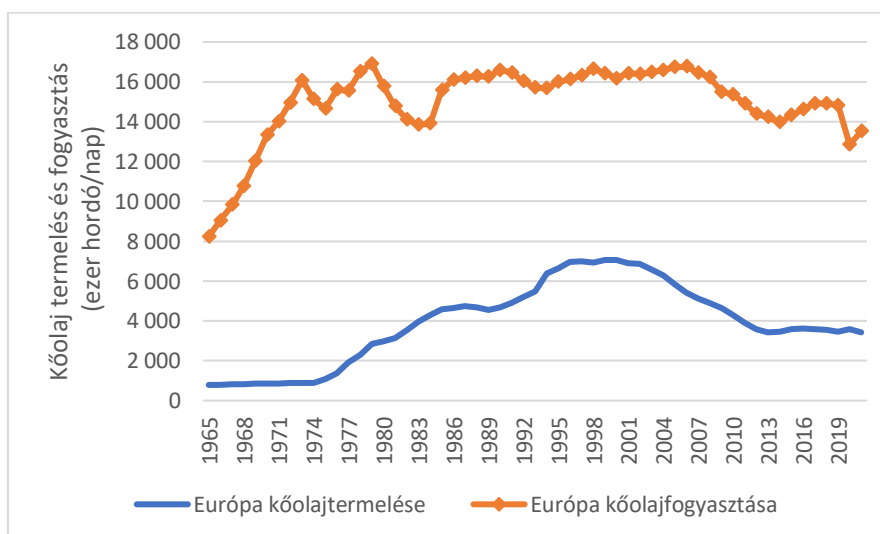
Ábra: saját szerkesztés adatok forrása: ENSZ (2022), SIPRI (2022)

Meg kell azonban jegyezni, 1995-2014 időszakban volt igazán erős a kapcsolat a két változó között, 2015-2020 időszakban (a Krím annexióját követően) a két változó közötti kapcsolat határozottan gyengült.

6. Európának nincs elegendő olajpiaci súlya ahhoz, hogy az olaj világgpiaci árának mesterséges befolyásolásával (csökkentésével) védje magát az orosz geopolitikai aktivitással szemben. – IGAZ.

Ha az Európai Unió országaihoz hozzávesszük két jelentős európai olajtermelő országot, Nagy-Britannia és Norvégia kőolaj kitermelését is, akkor is megállapítható, hogy az elmúlt fél évszázadban Európa mindig jóval több kőolajat használt fel, mint amennyit megtermelt. Az európai olajtermelés az ezredfordulón érte el a csúcst, 7 millió hordó/nap átlagos kitermelési szinttel, de ez a mennyiség is saját fogyasztásának mindössze 43%-át fedezte (2021-ben ez az érték már csak 25% volt).

4. ábra: Európa kőolajtermelése és -fogyasztása (1965-2021)

Ábra: saját szerkesztés, forrás: British Petrol (2022)

Ilyen adottágok mellett Európának önmagában nincs reális lehetősége arra, hogy olajpiaci lépésekkel olyan mértékű olajáresést idézzon elő a kőolaj világpiacán, amely Oroszország geopolitikai aktivitását érdemben visszafogná. Európának csak akkor lehet erre lehetősége, ha szövetségeseitől (elsősorban az Egyesült Államoktól) érdemi támogatást kap ezen a téren.

5. A kutatás gyakorlati haszna és további irányai

A kutatás során kapott eredmények gyakorlati hasznosíthatósága a következő területeken valószínűsíthető. Egyrészt a geopolitikai/geoökonómiai stratégiák kidolgozása és a geopolitikai folyamatok előrejelzése során, másrészt a kőolaj világpiaci árának alakulásával foglalkozó kutatási eredmények hasznosíthatók lehetnek kőolajipari vállalkozások, elemzők és befektetők számára is. Ha egy-egy olajpiaci mozgás mögött sikerül beazonosítani a megfelelő geopolitikai/geoökonómiai hajtóerőket, akkor az nagy segítséget nyújthat az olajár alakulásának előrejelzése során.

Jelen értekezés a gazdasági hadviselés témakörével, azon belül is elsősorban az olajpiaci gazdasági hadviselés témakörével foglalkozik. Másik fontos vizsgálati területe, hogy geoökonómiai támadás keretében hogyan lehet csökkenteni a geopolitikai ellenfelek katonai költségvetésének nagyságát. A kutatás további lehetséges irányait érdemes mindkét témakör kapcsán felvázolni.

Az olajpiaci gazdasági hadviselés terén új időket élünk. Az orosz-ukrán konfliktus nyomán Oroszországgal szemben bevezetett nyugati gazdasági szankciók korábban nem látott volumenű kőolajra (és földgázra) vonatkoznak. Egyelőre csak becsülni lehet, hogy ezek a korlátozások mekkora károkat okoznak Oroszországnak, illetve a nyugati (elsősorban európai) országoknak. Erre vonatkozóan érdemes további kutatásokat végezni, illetve azt megvizsgálni, hogy ezeknek a szankcióknak kik lehetnek a potenciális nyertesei. Az Oroszországgal szembeni olajpiaci szankciók között újfajta eszközöket is találunk (pl.: ársapka alkalmazása, csővezetéken és hajón szállított kőolaj differenciálása). Fontos további kutatási terület lehet ezeknek az újfajta eszközöknek a vizsgálata, jelenleg ugyanis nagy bizonytalanság és heves viták kísérik az új eszközök alkalmazását és hatékonyságát.

Jelen értekezés kimondottan rövid távra vonatkozóan vizsgálja a GDP és a katonai kiadások közötti kapcsolatot. További kutatási irány lehet annak vizsgálata, hogy a GDP csökkentésén keresztül közép és hosszú távon milyen lehetőségek vannak a geopolitikai ellenfelek katonai költségvetésének csökkentésére, közép és hosszú távon mik a kritikus feltételek ahhoz, hogy egy ilyen geoökonómiai támadás sikeres legyen és az ilyen módon megtámadott országoknak milyen lehetőségeik lehetnek a védekezésre (ehhez Oroszország 2014. utáni geoökonómiai védekezését érdemes lehet behatóan elemezni).

A fenti vizsgálatok hozzájárulhatnak, hogy minél pontosabban lehessen előre jelezni egyes országok katonai költségvetésének jövőbeli alakulását, ezzel is elősegítve a geopolitikai és geoökonómiai stratégiák kidolgozását.

Ábra és táblázatjegyzék

Ábrák

1. ábra: A három legnagyobb olajtermelő ország kőolaj termelése és az olajár alakulása (1980-1991)
2. ábra: A három legnagyobb olajtermelő ország olajkitermelése és az olajár alakulása (2008-2021)
3. ábra: Az orosz GDP változása és az orosz katonai kiadások változása közötti kapcsolat (1995-2020)
4. ábra: Európa kőolajtermelése és -fogyasztása (1965-2021)

Táblázatok

1. táblázat: „Erősen érzékeny” országok
2. táblázat: „Érzékeny” országok
3. táblázat: „Érzéketlen” országok

A témakörben megjelent publikációk jegyzéke

1. **SCIMAGO Q3:** Remenyi, P., Glofák, P. (2023). Oil Price Manipulation as a Geoeconomic Weapon Against the Soviet Union / Russia. *Geopolitics Quarterly*, 19(70), 66-90.
2. „A” kategóriás országos folyóirat: Glofák, P. (2020c). Gazdasági hadviselés a hidegháborúban, *Geopolitikai Szemle Vol. II., no. 2020/1*, 87–105., <https://vikek.eu/wp-content/uploads/2020/07/Geopolitikai-Szemle-No42020.1.sz%C3%A1m.pdf> (utolsó letöltés: 2023.01.18.)
3. „A” kategóriás országos folyóirat: Glofák, P. (2022a). Gazdasági hadviselés és geopolitika küzdelmek az olaj világgpiacán. *Geopolitikai Szemle Vol. III., no. 2021/1-2*, 55-76. <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/geopolitikai-szemle/article/view/43950/42855> (utolsó letöltés: 2023.02.26.)
4. „A” kategóriás országos folyóirat: Glofák, P. (2022b). Geopolitikai küzdelmek az amerikai kontinens olajpiacán. *Geopolitikai Szemle, Vol. IV., no. 2022/2*, 45-60. <https://vikek.eu/wp-content/uploads/2022/12/Geopolitikai-Szemle-No9-2022.-2.-sz%C3%A1m.pdf> (utolsó letöltés: 2023.02.26.)
5. Glofák, P. (2019b). Mérsékelhető-e Oroszország európai geopolitikai aktivitása az olajár mesterséges befolyásolása révén? *Multidiszciplináris Kihívások, Sokszerű Válaszok - Gazdálkodás- és Szervezéstudományi folyóirat*, (1), 19-44. <https://doi.org/10.33565/MKSV.2019.01.02> (utolsó letöltés: 2023.03.08.)
6. Glofák, P. (2020a). A gazdasági konjunktúra hatása az eurázsiai katonai erőviszonyokra. *Közép-Európai Közlemények*, 13(3), 297–312. <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/33413> (utolsó letöltés: 2023.02.26.)
7. Glofák, P. (2019a). Az olajár és a katonai kiadások összefüggéseinek jelentősége a geoökonómiában. In: Horváth, B., Kápolnai, Zs., Földi P. (Szerk.), *Konferenciakötet, Közgazdász Doktoranduszok és Kutatók V. Nemzetközi Téli Konferenciája*, 254-260.
8. Glofák, P. (2019c). Oroszország katonai kiadásainak előrejelzése kétváltozós regressziós modellel. In: Antalík, I. (Szerk.), „Térerő – Erőtér” *Tanulmányok a Kárpát-Medencei Geopolitikai Konferencia Előadásaiból*.
9. Glofák, P. (2020b). Correlation between economic growth and military spending. In: Horváth, B.; Földi, P.; Kápolnai, Zs. (Eds.), *IV. Winter Conference of Economics PhD Students and Researcher – Book of Abstracts*.
10. Glofák, P. (2020d). Relationship between GDP and Military Expenditure in Geoeconomics. In: Horváth, B., Földi, P., Kápolnai, Zs., Antalík, I. (Eds.), *International Conference of Economics PhD Students and Researchers in Komarno*.